

LUDMANN MIHÁLY

AZ 1917-ES HÁBORÚS ÉV MŰVÉSZEI ÉS KIÁLLÍTÁSAI

Rippl-Rónai József a fronton

Az Ernst Múzeum 25. kiállításán, 1917 márciusában Rippl-Rónai József 224 újabb művét mutatta be. Ezek között olyan művek is szerepeltek, amelyeket a művész haditudósítói minőségében készített. Ez mindenképpen rangos esemény volt, mert a többi haditudósítóként alkotó művész a képeit csak a Sajtóhadiszállás kiállításon mutatta be. Rippl-Rónai azonban részben Ernst Lajos barátságának és támogatásának, valamint ismertségének köszönhetően rendezhette be a múzeum termeit alkotásaival. A kiállításon csak kisebb részt jelentették az olasz fronton készült képek, más témájú alkotások nagyobb számban voltak jelen.

Hogyan került az ekkor már 55 éves Rippl-Rónai József az olasz frontra? Behívható már nem volt, mert bár 1916-ban felemelték a hadkötelezettség korhatárát 55 évre, de a mester ezt már május 23-án betöltötte. Ő önkéntesen ment, és természetesen művészként. Hadifestővé miniszterelnöki javaslatra 1916. április 10-én nevezték ki.¹ A háború kezdetén csak haditudósítók dolgoztak a fronton, azonban rövid időn belül létrehozták a Hadifestők Társaságát, amelynek kezdetben csak négy magyar művész tagja volt. Ez azonban idővel kevésnek bizonyult, különösen azért, mert több

Menetelő francia katonák

fronton is harcoltak magyar egységek, és a hátszágban is nőtt a hírek utáni igény, ezért 1915 végén már minden besorozott képzőművész a művészcsoporthoz tagja lett. A harcokban nem vettek részt, de katonák voltak, egyenruhát hordtak és ennek megfelelően ellátást kaptak. Cserébe kéthetente egy alkotásukat be kellett szolgáltatniuk. Ezek a művek biztosították a Sajtóhadiszállás kiállítások anyagát. Budapesten három ilyen kiállítást rendeztek. Az elsőt 1916 januárjában a Nemzeti Szalonban, a másodikat ugyanott 1917 februárjában és az utolsót 1918 májusában a Múcsarnokban.

Rippl-Rónai József 1916. július második hetében érkezhettek az Isonzódoberdói front északi részére. Itt öt

hetet tartózkodott. Természetesen az ekkor már ismert és népszerű magyar művész hadszíntéri ténykedését a hazai sajtó is figyelemmel kísérte. A kaposvári Somogyi Hírlap az elsők között adott hírt a festő bevonulásáról. Ő maga levelekben számolt be az élményeiről. 1916. július 27-i keltezésel írta Ady Endrének: „Kedves Bándim és Kedves kis Csinszka. Egy hét óta ezen a vidéken kóborgom Koschkával – még 5 hétig fog tartani a dolog. Gyönyörűen néznek le ránk az olasz hegyek és 28-asok. Mindenesetre izgató az eset, de dolgozni nem egészen könnyű. – Itt csupa magyar tiszturakkal élünk igen szépen. Ölel benneteket Jóskád.”² A levél több fontos információt is hordoz. Az egyik az, hogy a festőnek jó dolga volt, ba-

rátságos és intelligens emberek vették körül, így az otléte egy kirándulásra jobban hasonlított, mint egy háborús frontra. A táj lenyűgözte, bár soha nem volt tájképfestő. Azt is érezzük, hogy kicsit hosszúnak találta az öt hetet, amin nem csodálkozunk, mert itt hon már várta őt egy múzsa, akiről több rangosabb képet állított ki az Ernst Múzeum kiállításán, mint a háborús élményekről. Ő Bányai Zorka volt, a festő utolsó szerelme, akiről nagyszerű pasztelképeket készített.

Rippl-Rónai 1917-es Ernst Múzeum-i kiállítását Ernst Lajos és Lázár Béla rendezte. A kiállítási katalógus bevezetőjében Lázár Béla hitvallást fogalmaz meg: „Alig negyedfél esztendei működésünk alatt elérkeztünk a huszonötödik kiállításához, szigorúan

Operáció

ragaszkodva eredeti programunkhoz: mindvégig a magyar művészi kultúrát szolgálni!”

A festő a következő előszóval mutatkozott be:

„Nagyon örülök annak, hogy az én kiállítással nyitjátok meg a rövid idő óta fennálló Múzeum 25-ik jól rendezett kiállítását. A XXV jubiláns szám. Kiállításom nem nevezhető el Hadikiállításnak, mert háborús rajz csak 1/4 részét teszi ki az egésznek. Miután a dolgok elrendezése megkívánja, hogy néhány régebbi keletű munkával ki legyen egészítve, inkább retrospektív jelleggel fog bírni. A zöme a kiállítás anyagának jóformán a tavalyi évre tehető. Ekkor voltam a fronton, ekkor jártam itthon azokon a helyeken – kávéházakban, vendéglők-

ben és másutt, ahol leginkább a front-ról jöttek vissza hőseink pihenni és ahogy a zárórák lefokozása megengedte – mulatni. Igyekeztem mindennütt gyors jegyzeteket csinálni, leszögezni a nagy háború okozta új életet. Az olasz fronton öt hétig voltam a mi lövészárkunkban. Akárhányszor megfordultam, de ellenséget soha seholy sem láttam, nem is rajzoltam. Csak a mieink érdekeltek leginkább, ha nem is történt összeütközés, mégis az arra való hozzákészülés egyes fázisait, nevezetesebb alakjait megrögzítettem úgy, ahogyan tudtam, úgy, ahogyan láttam. A legrémesebb részét, a szegény katonák lelkiállapotát, ami a legérdekesebb az egész háborúban, nem ismerem közelebbről, azt például, hogy milyen kitartással, az időjárás

viszontagságai közepette milyen le-
rongyoltan, piszkosan, sárosan, telje-
sen dezolátan, orientálatlan lelkiáll-
apotban, hason fekve hóban, vízben,
dideregve, megtöltött fegyverrel ke-
zükben lesnek az ellenségre, nem lát-
tam, csak elképzelni tudom. Ezt csak
az fogja megörökíteni, aki velük ha-
sált, velük szenvedett, de megmaradt
talán rokkantan az élők sorából.”³

Az 1917-es kiállításán mutatta be a háborús képeit, amelyek az állításával ellentétben még a negyedét sem tették ki a kiállított műveknek. A katalógus szerint 224 képpel szerepelt, de ebből csak az első teremben volt „Háborús rajzok az olasz frontról” címmel negyven alkotás, és a tárlóban egyszerű és ezért olcsón árusított katonafejek és tájképek. A többi hét teremben és a

hallban olajfestményeket és pasztellképeket állított ki. Szép gesztus volt tőle, hogy bemutatta Madarász Viktor *A ravatalon* című két munkáját. Ebben megérintette őt a halál és elmúlás, jobban, mint a fronton készült alkotásai-
ban, hiszen egy nagy festőtárs távozott el az év január 10-én.

Mit alkotott a fronton Rippl-Rónai József? Gyors vázlatokat és kisméretű ceruza- és pasztellképeket. A kiállított művek harmada portré, ami jól illeszkedik a festő életművébe, hiszen mindig is foglalkoztatta őt az egyéniség megjelenítése, és életének utolsó korszakát szinte csak az arcképek fogják kitölteni. A bemutatott fronton készült alkotások között vannak csoportportrék, mint a *Katonaarcképek*, amelyből az egyik a kiállítási katalógusban is szerepelt. Rónai, Feldpost 310 – a tartózkodási hely – és 1916, valamint az előtérben levő tiszt nevét is ráírta – general Strögel-Steiner (Rudolf) – egy ősz hajú tábornok. Mellette őt fiatalabb tiszt látható, akik közül az egyik a festő egy pasztelljén is szerepel, amelynek a címe *Vezértörzsorvos*. A ceruzával készült portrék hiteles arcmások, és mint tudjuk, a megörökítették is örömmel látták magukat vízszint a papíron. Valószínűleg hízelgett nekik, hogy a kor egy nagyra tartott művésze örökítette meg őket. Szimpatikus arcot láthatunk a *Császi főhadnagy* című rajzán, amely egy másik tartózkodási helyén készült, Se-
loban. A portrék mellett a haditechnika is érdekelte a mestert. Két külön rajzon örökítette meg a gépfegyvert. Az ágyú is több rajzán szerepel. *Ágyútelep*, *Ágyúk tűzállásban* és az *Ágyúszerelés* a modern harcászati technika képi megjelenítése. Az *Ágyúk tűzállásban* című pasztell festményen boltíves építészeti elem alatt hátulról mutatja meg a művész a hadieszközt, és így látjuk az ott tevékenykedő öt ka-

tonát, akik láthatóan fontosabbak a rajzolónak, mint a harci eszköz. Rippl-Rónai írásából tudjuk, hogy Oskar Kokoschka osztrák festővel is találkozott és együtt barangoltak a békés tájon. Az 1917-es kiállításon két pasztellképet is bemutatott *Santa Lucia vidéke* címmel. völgyben házak láthatók, körülöttük fák és hegyek. Meleg, főleg sárga szín uralja a képet. A *Tiroli táj* szintén hegyvölgyes látványt mutat be, kékes hegyekkel és zöldellő szűk völgyekkel. A háborúnak és az ellenségnek nyomát sem láthatjuk. Az ellenség csak egy rajzon mutatkozik be, és ők sem a harcoló katonák. Rippl-Rónai itt is csoportportrét rajzolt az orosz foglyokról, akiket Kokoschka is megemlégett szüleinek írt levelében, mint útépitő munkásokat.

A kiállított negyven számozott képből külön címet kapott a *Harctéri kórházélet*, amelynek a világa hét rajzon elevenedik meg. Ez jelzi azt, hogy a festő számára ez volt az, amit ő a háborúból szenvedésként a legjobban megismert. Ebből négy az *Operálás* címet viseli, de ezek egy része amputációt jelent. Ezek a kegyetlen jeleneteket ábrázoló rajzokon a festő néhány krétavonással jelezte az orvosokat és asszisztenseiket, az arcuk is alig érzékelhető, de ennek ellenére karakterük van, és így látható, hogy ugyanazokkal találkozunk más képeken, csak másik nézőpontból megjelenítve. Ezek a képek 5-10 perces vázlatok, amiket a festő később nem vett elő, nem folytatott, ellentétben sok kollégájával, akik az ilyen vázlatokból kiindulva nagyszabású alkotásokat festettek meg a műtermükben, mint például Mednyánszky László vagy Vidovszky Béla⁴. Egyedül a *Bekötés* vagy a *Kötésváltás* igényesebben megoldott. Itt több alakot és nagyobb teret jelenít meg a művész és ezt színben is gazdagabban tette. A kidolgozottságot a

katalógusban feltüntetett árak is jelzik. Míg az Operálás 1000 korona, a Bekötés 4000 koronára taksált mű. A Háborús rajzok esetében a legtöbbször a portrékat becsülték, ezeknek 3500 korona volt az ára, míg a többi képé 300 és 1000 korona közötti. A front Rippl-Rónai számára inkább kellemes kirándulásnak bizonyult, egészen addig, amíg a lakása közelében egy félkilós srappnelzilánk be nem csapódott, ami halálos fenyegetésnek bizonyult. A Somogyi Hírlap 1916. augusztus 13-i számában meg is írta az esetet *Rippl-Rónai életveszedelemben* címmel. Már nem is maradt ott sokáig, mert nem sokkal ezután hazautazott, és itthon az új, 1917-es kiállítására készült. Rippl-Rónai meglehetősen távolságtartó volt a háborúval és a hadieseményekkel szemben. Nem is vágyott nagyon a frontra, de több mint öt hetet azért eltöltött ott.

Báró Mednyánszky László már az első perctől kezdve részt akart venni a háborúban. Tekintettel idős korára azonban frontszolgálati jelentkezését elutasították, sőt még az önkéntes haditudósítói kérését is. Tisza István miniszterelnök személyes közbenjárására kapta meg a hivatalos harctéri rajzoló kinevezését. 1914. szeptember 7-én vonult be. Először Galíciában, majd a szerb fronton, később az olasz fronton is tevékenykedett. Mednyánszky számára elementáris élmény volt, amit megtapasztalt a háborúban. Olyan, mintha erre várt volna már negyven éve. Vonzotta őt az emberi szenvedés, kiszolgáltatottság, nyomorúság. Ezt kereste és mutatta meg a korábban alkotott csavargó képeiben. Világának kiteljese-
dését láthatjuk háborús műveiben. Két év alatt több mint négyszáz kisebb grafikát és kétszázat is meghaladó nagyobb rajzot és vízfestményt alkotott. A festő a harctéren először vázlat-

könyvbe kis rajzokat készített, majd ezekből kiindulva nagyobb méretben tussal és akvarellal dolgozta ki a témát. A végső nagy képeket a műtermében olajfestéssel festette meg. Ahogyan láthattuk, Rippl-Rónai kevesebbet alkotott, és ő nem tartotta sem érdemesnek, sem művészileg fontosnak, hogy vázlataiból nagy képeket hozzon létre. Mednyánszky az 1917-es Sajtóhadiszállás kiállításon 18(!) festményt mutatott be. Ezek a képek különböző térségekben készültek, ami érthető a festő munkamódszeréből következően. Természetesen a szülőföldje, a Kárpátok, amelyek a galíciai fronton kulcsfontosságúak voltak, nagy szerepet kaptak ekkor is művészetében. A *Tél a Kárpátokban* és a *November a Kárpátokban* is ezt mutatja. Ezeken a képeken a korábbi érzékeny természeti hangulat bemutatását láthatjuk. Amivel kiegészülnek, az egy új elem, amit a festő színben és formában a leggazdagabbnak

látott és legfestőibb elemnek tartott, az a trén, a vonuló sereg. Ebben az emberek, lovak és szekerek állandóan változó, mozgó képe jelenik meg. Mednyánszky kiállította a *Bevonuló újoncok* című képét is, amit még 1914-ben festett. Az olasz frontot is megidézi, *Távoli tűz az Isonzónál* című képével. Itt azonban 1916. július 31-én megsebesült, ami komoly lelki traumát okozott az idős művészeknek. Mednyánszky megszokta, hogy ezen a fronton a két lövészárk közötti senkiföldjén szabadon járhat és rajzolhat. Az olaszok nem lőtték rá, mert látták, hogy nincs nála fegyver és egyszerűen csak „Il Santo”-nak nevezték. Egy újonc azonban ezt nem tudta és rálőtt a festőre.

Mednyánszky életművében a háborús témájú képek jelentős arányt képviselnek, művészileg is magas szintet jelentenek. Mednyánszky László mellett más kiváló művészek is részt vettek a Nemzeti Szalon 1917. februári

tárlatán. A kiállítás fontos célokat és alapeszméket is megfogalmazott, amiről a katalógus bevezetőjében olvashatunk.

1917. II. SAJTÓHADISZÁLLÁS KIÁLLÍTÁS

„A Nemzeti Szalon e háború folyamán immár másodízben teszi lehetővé a sajtóhadiszállás művészcsoportjának, hogy hadiképképzővel lépjen Budapest székesfőváros közönsége elé. Az első kiállítás meg a mostani között eseményekben gazdag esztendő telt el; ezalatt az év alatt a sajtóhadiszállás művészei is igen szorgalmasak voltak. A hadiesemények új országok határát nyitották meg a művészek munkájának s ők beleélték magukat új nem könnyű feladatuk sajátosságába. Ebben az esztendőben a sajtóhadiszállás igyekezett idehaza és külföldön mennél szélesebb körökkel megismertetni azokat a műveket, melyek a mi derék, vitéz harcosaink életét és a jeles vezérek alakját

Miksa főherceg megnyitja a Sajtóhadiszállás kiállítást

örökítik meg jövendő korok számára. Hadiképképzőintézményeket rendeztünk Grázban, Bécsben, Zágrábban, Salzburgban, Innsbruckban, Prágában, Berlinben, Stultgartban, Zürichben, Bernben és Baselben. Jelenleg is Bregenzben, Bozenben és Reichenbergben van hadiképképzőintézmény. A képek kiválasztásánál azonban a zsűri azt az elvet követi, hogy valamennyi hadszíntér képviselve legyen és a művészcsoporthoz minden egyes tagja legalább egy művével szerepeljen.

Minden kiállítás az egész, már igen nagyra növekedett anyagnak csak kis részét tartalmazza. Oly háború képei, melyben mindenkinek drága rokonai és barátai vannak, mindenhol érdeklődésre számíthatnak; és ezt azt érdeklődést fokoznia kell annak, hogy a hadiképképzőintézményen a monarchia két államának annyi és oly különböző művészeti irányokhoz tartozó művésze találkozik, bajtársian közreműködve a nagy háború megörökítésének feladatában. Az érdeklődés nem is maradt el sehol. Különösen Svájcban méltatták fenntartás nélkül művészetünket. Jelesül azt az előkelő vonását, hogy a háború és minden ellenségeskedés dacára sem alacsonyodik le az ellenfél becsméréseig, amivel nagyon jó bizonyítványt ad magának hivatása felől vallott ideális felfogásáról, erkölcsi és kulturérzékről. Az a mód, ahogy Budapest a háborús képeket a múlt évben fogadta, feljogosít a reményre, hogy a most megnyíló kiállítás is a közönség nem lankadt érdeklődésével fog találkozni. Evvel hozzá fog járulni ahhoz, hogy mennél többet gondoljunk az odakünt harcolókra. 1917 januárjában. Hoen Miksa lovag, a cs. és kir. sajtóhadiszállás parancsnoka.”

Az 1917-es Sajtóhadiszállás kiállításán szép számmal láthattak a nézők portrékat. Ezek között egyszerű katonarajzok vannak, természetesen főtisztek is szép számmal. Fontos volt

megmutatni a gorlicei áttörés után a legyőzött és foglyul ejtett oroszokat. A hadifoglyok részt vettek az út- és hídépítésben, valamint más fizikai munkát jelentő tevékenységekben. A haditechnika is mint új elem gyarapította a képzőművészet addigi témáit. Ágyúk és gránátok, de megjelent a repülő és léghajó ábrázolása is. Az jól látszik a kiállított anyagból, hogy a korábbi évszázadok csataképei immár a múlté. A katonák itt láthatatlan ellenséggel küzdenek, életüket lövészárkokban töltik. A helyszínek változatossága is a hadászati területek kiszélesedéséről tájékoztatták a nézőket. A galíciai front változatlanul fontos téma volt, emellett értelemszerűen a Balkánon zajló háború is.

Az 1916-os erdélyi román betörésről készült képek ezen a kiállításon jelentek meg először. Vadász Miklós több rajzon megörökítette az erdélyi menekülteket, sőt külön erőteljes rajzot készített az erdélyi menekült gyermekekről. Megörökítette a betörő román hadsereg foglyul ejtett katonáit és külön rajzon a fogoly tisztet. Szép rajza árulkodik a megszállás és a menekülés következményeiről a *Segesvár kihalt* című rajzán.

Az erdélyi betörés Vaszary Jánost is megihlette. Vaszary kezdettől részt vett a Sajtóhadiszállás tevékenységében. Korban ő is az idősebb mesterek közé tartozott és Mednyánszkyhoz és Rippl-Rónaihoz hasonlóan már jelentős alkotói múlttal és tekintéllyel rendelkező művész volt. A háború kezdetétől kitűnő rajzokon, akvarelleken és igényes olajfestményeken örökítette meg az embereket és a tájat is. Ő az a művész, akinek mindkettőhöz volt érzéke és ebből következik, hogy remek összhangot tudott teremteni a táj és ember között. A *Vonuló orosz foglyok* című 1915 körül festett képén a táj atmoszférája uralkodik a vonuló

tömeg fölött, ellentétet teremtve az ég mozgalmassága és a gyalogló emberek monotóniája között. Az *Orosz foglyok barakkban* festménye szintén ekkor készült, ez is a győztes fordulat utáni kép. Itt az arcok és a karakterek nagyobb szerepet kaptak s a jellegzetes katonai viselet is hiteles. A barakk belső terének egyszerűsége és a zártsága komorságot ad a műnek. A II. Sajtóhadiszállás kiállításán Vaszary János 21 művével szerepelt. A *Barakk tábor az Úz völgyében* és az *Úz-völgy* című festménye az erdélyi hadszíntéren készült. Megfestette a *Román foglyok Csíkszeredában* és *Erdélyi menekültek a Keleti pályaudvaron* című képet is, amelyek szintén szerepeltek a kiállított művei között. Fontos műve volt az 1917-ben készült *Temetés az Úz völgyében* című pasztelképe is. [Lásd Trianoni Szemle Évkönyv 2016.]

Vidovszky Béla szintén több képén örökítette meg az erdélyi harcokat és azok következményeit. Vidovszky később szintén az olasz fronton fejezte be katonai pályáját. Három kiállított műve közül *A 37. nehéz ágyús ezred 2. ütegállása a tölgyesi szorosban* elárulja a művész haditechnika és természet iránti érdeklődését. Másik képe, *A románok által feldúlt görög katolikus templom Alsóhollón* című festménye is egyértelműen az erdélyi harcokhoz kötődik. Vidovszky Béla József főherceg megrendelésére megfestette a *Doberdói csata* című nagyméretű, monumentális panorámájú festményét. Műve színvilágában és hangulatában a XIX. századi csataképek emlékét idézi. A derűs kék égen léghajók röpködnek, a kopár domboldalban robbanások füstfelhői szállnak fel, látjuk a lövészárokból kimászó katonákat, akik puskával, pisztollyal lövik az ellenséget, és már van olyan, ahol szuronnal küzdenek. A kép másik oldalán a lövészárokból sebesült

katonák hevernek. A küzdő katonák szétszórva nagy távolságban, és fekvő holttestek mutatják a harc következményét.

A II. Sajtóhadiszállás kiállításon szobrászok is részt vettek. *Horvai János* ismert és tekintélyes művész volt már ekkor, aki korábban szép számmal mintázott Kossuth-szobrokat. A kiállításon két művével szerepelt. A *Karánsebesi hősök emléke* című alkotása is az erdélyi hadjáráshoz kötődött. Az *Egy hős síremléke* szintén hősi emlékmű, jól mutatja azt, hogy a szobrász ebben a műfajban is jeleskedett.

Besorozott művész volt *Kisfaludi Strobl Zsigmond*, aki tíz alkotását mutatta be ezen alkalommal. Kisfaludi kezdetben pártfogójának, Lumnitzer József főorvosnak köszönhetően az Andrassy úton a Képzőművészeti Főiskola épületében berendezett hadikórházban kosztfelíró volt. (Ekkor főleg a szép ápolónőket mintázta.) 1916-ban hadiszobrászként a Sajtóhadiszállásra került. Itt találkozott többek között Mednyánszky Lászlóval, Rippl-Rónai Józseffel és Vidovszky Bélával is. Ezután a szobrász az orosz frontra került. 1917 fontos évszám az életében. Megmintázta többek között Arthur von Arz vezérezredes portréját, akinek a közbenjárására megbízták a *Gorlicei áttörés* emlékművének elkészítésével. Ezt a művet a kassai katonai akadémia épületében kezdte el, befejezni azonban a háború végéig nem tudta. A félkész művét az új államhatalom képviselői megsemmisít-

tették. A II. Sajtóhadiszállás kiállításán tíz bemutatott műve lényegében nyolc személy portrészobra, csak Boroevic és Beau alakja egyszer gipszben és egyszer bronzban is szerepel. Boroevic Svetozar a Monarchia egyik főtisztjeként állt modellt a szobrásznak. Egészalakos szobra katonai egyenruhában mutatja őt, bal keze kardjára támaszkodik. A szobor mintázása remekül érzékelteti a ruha felületét és az arc karakterét. Az említett két bronz szobor mellett a harmadik Greiner tábornoké volt, a többi gipszből készült. Kiállította Szurmay Sándor szobrát is. Szurmay gyalogsági tábornok és 1917–1918-ban honvédelmi miniszter volt. Az általa vezetett hadtest állította meg az oroszokat az Uzsoki-hágónál. A közönség ezen a kiállításon ismerhette meg Artz Őxelenciájának – Athur von Artz büsztjét. Egy márványszoborral is szerepelt itt Kisfaludi, ez a fiatal József Ferenc főherceg szobra volt. Ezekon kívül Scotti és Kövess tábornokok portréját tekinthették meg a látogatók.

Kisfaludi ebben az évben részt vett az Ernst Múzeum Magyar Mesterek XXIV. kiállításán is. Itt Szinyei Merse Pál, Iványi Grünwald Béla, Csók István, Faragó Géza, Plány Ervin, valamint Feiks Alfréd és Feiks Jenő művei szerepeltek. A szobrász régebbi alkotásokat is bemutatott, mint a *Fürdő nő* és a *Guggoló*, hiszen ő az a szobrász, aki az aktszobrok igazi mestere volt. Azonban nem véletlenül írtak 1917-et! Sok kiállított műve a háborúhoz kötődött.

Nem síremlékek vagy hősi emlékművek formájában, bár annak is eljön majd az ideje a háború után, hanem a hadikórház ápolónőiről és a fronton készült főtiszt portrékat mutatta be. Többször a Kállay család önkéntes ápolónői feladatot vállaló nő tagjait, Kállay Erzsébetet és Lenkét mintázta meg. Kállay Erzsébet szép portréját és a testvérek ülő fajansz szobrát is láthatták a látogatók. Megjelennek más nemesi család tagjai is, mint Bethlen Ádámné, Zichy Magda, Széchenyi Péterné. Kiállította József Ferenc főherceg márványszoborportréját is. Kisfaludi életműve a háború után tovább gyarapodott, és a XX. század egyik legnagyobb szobrászi teljesítményét hozta létre. Azonban nem volt mindenki ilyen szerencsés. *Plány Ervin* festő pályája háborús sérülése következtében 1916. január 5-én lezárult. A síremlékét Kisfaludi Strobl Zsigmond készítette el, ma is a Fiumei úti sírkertben áll. Ezért ez a tárlat Plány Ervin emlékkiállítására is volt.

Az 1917-es esztendő jelentős művekkel gyarapította a háborús témájú műalkotásaink számát, hiszen művészeink szép számban vettek részt a háborúban és nagy részük szorgalmasan igyekezett feladatainak eleget tenni, akár a Sajtóhadiszállás művésze volt, akár nem. Nekik köszönhetjük, hogy a Nagy Háborúról alkotott emberi képünk sokkal árnyaltabb és gazdagabb. Sajnos, a művek nem is jelentéktelen részét még ma sem ismerjük.

JEGYZETEK

¹ Magyar Nemzeti Galéria adattára, 4927. sz.

² Szabadi Judit: *Így élt Rippl-Rónai József*, Budapest, Móra Kiadó, 1990. 227. o.

³ Rippl-Rónai József újabb rajzai és festményei. Ernst Múzeum katalógusa, 1917. 7–8. o.

⁴ Lásd: Ludmann Mihály: *Művészek a háborúban 1914–1918*. Látóhatár Kiadó, 2015.